

บทที่ 3

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเครื่องจักสานและวิธีการศึกษา

การทำเครื่องจักสานยุคแรกๆ ของมนุษย์คือการนำวัตถุดิบจากธรรมชาติเท่าที่จะหาได้ ใกล้เคียงตัวมาทำให้เกิดประโยชน์ ประเทศไทยในปัจจุบันก็ยังมีเครื่องจักสานบางชนิดที่แสดงให้เห็นความคิดในการนำวัตถุดิบจากธรรมชาติ มาดัดแปลงเพียงเล็กน้อยเพื่อใช้สานภาชนะแล้วนำมาใช้ เช่นการนำใบมะพร้าวมาทำเป็นภาชนะสำหรับหรับใส่หญ้าในภาคใต้ที่เรียกว่า “กอนอ” หรือ “นอม” และภาชนะสำหรับดักน้ำที่เรียกว่า “หมา”¹ วัตถุดิบธรรมชาติที่นำมาใช้ทำเครื่องจักสานมี ตั้งแต่หวาย ย่านลิเภา กระจูด ใบตาล ใบมะพร้าว ใบจาก และไม้ไผ่

หวายที่ใช้ในการจักสาน โดยทั่วไปหวายที่ใช้ในการจักสานมีอยู่ 15 ชนิด² คือ

1. หวายหอม
2. หวายตะค้าทอง
3. หวายกาหลง
4. หวายพรวน
5. หวายหิน
6. หวายน้ำ
7. หวายแดง
8. หวายจู้ขาว
9. หวายจู้ไก่
10. หวายชุมพร
11. หวายเสียน
12. หวายเหลา
13. หวายงอย
14. หวายปลิง
15. หวายพุน

¹ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, เครื่องจักสานในประเทศไทย, โอเดียนสโตร์. 2539, หน้า 3.

² พิสนันท์ ใจสุทธิ, ไม้ไผ่กับงานหัตถกรรม, กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2539, หน้า 120.

ในปัจจุบันประเทศไทยต้องนำเข้าหวายจากประเทศเพื่อนบ้านดังนั้นเครื่องจักสานที่ทำด้วยหวายจึงมีราคาค่อนข้างสูง

ย่านลิเภา เป็นพืชชนิดหนึ่งที่ขึ้นในภาคใต้ ประเภทเถาวัลย์มีลักษณะเป็นเถา ลำต้นโตประมาณก้านไม้ขีด หรือหลอดกาแฟ โดเต็มที่แล้วจะยาวประมาณ 2 วา ใบเล็ก ชอบเลื้อยพันต้นไม้ อื่น คุณสมบัติพิเศษคือ มีลำต้นเหนียวทนทาน ใช้ผูกมัดสิ่งของ หรือนำมาสานเป็นเป็นภาชนะเครื่องใช้ประจำวันได้³

กระจุค เป็นพันธุ์ไม้ในจำพวกกก (Sedge) ชนิดหนึ่งในตระกูล Cyperaccac มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Lepironia articulata*⁴ มีอยู่ทางเกาะมาดากัสการ์ สุมาตรา แหลมมาลายู หมู่เกาะต่างๆ ในดินแดนมาลายู อินโดจีน บอเนียว ในประเทศไทยมีมากที่ตำบลทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง ชาวบ้านมีอาชีพสานเสื่อกระจุคและปัจจุบันมีการพัฒนารูปแบบ ย้อมสี ทำสบอหมากเล็กๆ กระเป๋าค้นดิอันคับสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

ไม้ไผ่ ในประเทศไทยมีไผ่ทุกภาคซึ่งเป็นวัตถุดิบที่เหมาะสมต่อการทำเครื่องจักสานในปัจจุบันก็ยังนิยมใช้ไม้ไผ่แบ่งเป็น 10 ประเภทดังนี้

1. ไผ่สีสุก ลักษณะขึ้นเป็นกอใหญ่หนาแน่น ลำต้นจะสูงประมาณ 20 – 25 เมตร เนื้อหนาเหนียวทนทาน ลำต้นมีสีเขียวสดผิวเป็นมัน หน่อมีขนาดใหญ่ ไม้ไผ่ชนิดนี้นำไปทำเครื่องจักสานจะได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความคงทน ทำเฟอร์นิเจอร์ นั่งร้านในงานก่อสร้าง เครื่องมือในการประมง เครื่องใช้ที่ต้องการใช้งานนานๆ การทำเยื่อกระดาษ ทำกระบอกข้าวหลาม ไผ่ชนิดนี้พบโดยทั่วไป แต่จะมีมากในภาคกลางและภาคใต้

2. ไผ่นวล มีปล้องยาวประมาณ 0.70 – 1.20 เมตร เป็นไม้ที่มีเนื้ออ่อนค่อนข้างเหนียวเหมาะที่จะนำมาทำเครื่องจักสานที่ต้องการความละเอียดคือจักดอกเส้นเล็กบางได้ หน่อใช้เป็นอาหาร พบมากในเขตป่าเขาสอยดาวจังหวัดจันทบุรี

3. ไผ่ไร่ ลักษณะคล้ายหวาย สามารถตัดโค้งงอได้ตามความต้องการเป็นไผ่ขนาดเล็กมีเนื้อในตันขนาดโตสุดลำต้นจะมีเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ 1.4 เซนติเมตร สูงประมาณ 3 – 4 เมตร ใช้ทำรั้วบ้าน เครื่องเรือน เฟอร์นิเจอร์แบบต่างๆ หน่อใช้ทำเป็นอาหาร ไผ่ประเภทนี้พบมากในบริเวณภาคเหนือของไทย แต่จะขึ้นได้ทุกท้องถิ่นที่มีความชื้น โดยเฉพาะตามหุบเขาที่มีลำห้วยถ้ำธารไหลผ่าน

³ วิบูลย์ ลีสุวรรณ, เครื่องจักสานในประเทศไทย, โอเคชั่นสโตร์, 2539, หน้า 118.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

4. ไม้ตง เป็นไม้ที่มีลำต้นขนาดใหญ่ ใช้เป็นวัสดุค้ำในการผลิตเชื้อกระดาษ ทำไม้จิ้มฟัน ทำตะเกียบ หน่อมีรสหวานกรอบนิยมนำมาปรุงอาหารแบบสดๆ ไม้ตงมีหลายพันธุ์เช่น ไม้ตงหม้อ ไม้ตงหนู ไม้ตงคำ ปลูกกันมากแถวจังหวัดปราจีนบุรี

5. ไม้รวก มีลำต้นขนาดเล็กภายในกลวงแต่โคนลำมีเนื้อหนา ขึ้นเป็นกอตามเนินสูง บนภูเขาอากาศค่อนข้างร้อน ไม่ชอบบริเวณที่มีน้ำขัง พบมากที่จังหวัดกาญจนบุรี สูงประมาณ 5 – 10 เมตร ใช้ทำเครื่องจักสานแบบหยายๆ ทำเครื่องเรือน ทำเชื้อกระดาษ ทำรั้วบ้าน เป็นไม้ที่มีลำต้นตรง

6. ไม้เลียง เป็นไม้ลำต้นขนาดกลางสีเขียวไม่มีหนาม เนื้อหนา ลำต้นตรง ใช้ทำบันได เฟอร์นิเจอร์ หลักเลียงหอยแมลงภู่มักพบมากในภาคตะวันออก トラด ระยอง ปราจีนบุรี

7. ไม้รวกดำ ลำต้นแข็งแรงทนทานใช้ทำบันได โครงร่ม โครงพัด สานแข่ง เฟอร์นิเจอร์ มีมากทางภาคเหนือ

8. ไม้ข้าวหลาม เป็นไม้เนื้อค่อนข้างบางปล้อง ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร สูงประมาณ 7 – 8 เมตร ใช้ทำกระบอกร้างข้าวหลาม เครื่องจักสาน พบมากแถวภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บางส่วน พื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดกาญจนบุรี

9. ไม้ป่า เป็นไม้ที่มีขนาดใหญ่ลำอ่อนจะเป็นสีเขียวเมื่อเริ่มแก่จะกลายเป็นเขียวอมเหลือง มีหนามแขนงรกแน่น ใช้ทำนั้งร้านสำหรับงานก่อสร้างหรือทาสี ทำเครื่องจักสาน หน่อทำอาหาร มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย

10. ไม้เหี้ยะ เป็นไม้ไม้ขนาดกลาง ปล้องยาวประมาณ 50 – 70 เซนติเมตร ข้อเรียบ มีกิ่ง บ้างเล็กน้อยหน่อเป็นอาหาร ลำต้นใช้ทำเครื่องจักสาน โครงสร้างอาคารบ้านเรือน พบมากทางภาคเหนือ

อายุของไม้ไม้ที่ตัดใช้งาน

อายุของไม้ไม้ที่จะตัดใช้งานย่อมแตกต่างกันไปตามชนิดของไม้ไม้ และจุดประสงค์ของการใช้งานแม้จะเป็นไม้ไม้ชนิดเดียวกันก็ตามไม้ไม้ที่ต้องการใช้งานที่มีความหยุ่นตัวได้มากมีความเหนียวและเนื้อไม้อ่อน ประเภทที่ใช้ทำดอกมัดของใช้ หรือการใช้งานหัตถกรรมประเภทของงานประณีต เช่น การสอดดอกทำลวดลาย ไม้ไม้ที่ใช้ทำเครื่องจักสานควรใช้ไม้ไม้ที่มีอายุ 1 ปี ถ้าต้องการใช้เกี่ยวกับเครื่องเรือนไม้ไม้หรือปลูกสร้างที่อยู่อาศัยควรจะมีอายุ 2 – 4 ปี ใช้เกี่ยวกับงานแบกหามหรือต้องการความแข็งแรงแต่มีความเหนียว เช่น ไม้คาน ไม้แบกหาม กันกระสุนหรือกันธนู ควรจะมีอายุ 4 – 6 ปี

ชนิดของเครื่องจักสานของไทย

ผลิตภัณฑ์จักสานในยุคต้นๆ เป็นรูปทรงและลวดลายง่ายๆ โดยเน้นการใช้งานมากกว่าความสวยงาม ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเป็นอยู่ดีขึ้นมีเวลาพัฒนา จึงมีการตัดแปลงสร้างเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงเกิดการตัดแปลงปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้มากขึ้นใช้ประโยชน์มากขึ้น รวมทั้งเน้นความสวยงามและละเอียดอ่อนจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแบ่งแยกหมวดหมู่ประเภทผลิตภัณฑ์ได้ 10 ประเภทดังนี้

1. ผลิตภัณฑ์ที่ใช้กันทั่วไปในครัวเรือนและในชีวิตประจำวัน เช่น กระชอน กระตืบ ผ่าชี โดก กระออม ตะกร้า กลัก กระเป่า กระจาด กระบุง บุงข้าวเจือ
2. ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร เช่น ครูดีข้าว สะลือ วิ จั่ว สาด หอบข้าว
3. ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการคัก จับ ป้องกัน รักษาและเลี้ยงดูสัตว์ เช่น สุ่มซี่ สุ่มปลา เสโหล หุ่น ขอ ชะนาง กระจับ ลอบ งาโอง แร้วสวรรค์ ฟ่าลัน
4. ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับเครื่องประดับของที่ระลึกและเครื่องป้องกันร่างกาย เช่น เกวียนน้อย กรอบภาพ หมวก กระจับ
5. ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและเครื่องเรือนต่างๆ ประเภท ประกอบตัวเรือน เช่น ชัดแตะ เตื่อรำแพน ประเภทเครื่องเรือน เช่น โต๊ะ เติง เก้าอี้ เพล กระซัง ตะข้อง
6. ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับเครื่องมือในงานอาชีพ เช่น ไน ชุน ตะกรน ก๊วกฝ้าย
7. พาหนะ เช่น เลื่อน
8. ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการชั่ง ตวง วัด เช่น สัด
9. ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับการกีฬา คนตรี และอาวุธ เช่น แคน อังกะลุง คันเบ็ด ธนู คันกระสุน และหลาว
10. ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ เช่น ดุง โจ เลลว ชันกะหย่อง

เครื่องมือ และอุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน

1. มีดจักดอก เป็นมีดรูปเรียวก่อนข้างบาง คมปลายแหลม คมมีดโค้งตามสมควรรคัมกลมยาว 12 – 14 นิ้ว งอนไปตามข้อศอกเพื่อสามารถสอดเข้าไปขัดตามท้องแขน
2. เลื่อยมือ เป็นเลื่อยฟันละเอียด ใช้ตัดลำไม้ตามขวางให้มีขนาดความยาวเท่ากันก่อนที่จะผ่าไม้เป็นซี่ ทำดอกป็นเป็นดอกตัวยี่น ยาวประมาณ 30 นิ้ว หรือ 1.5 สอก

3. มีดโต้สำหรับผ่าไม้ไผ่ เป็นมีดขนาดใหญ่มีสันคมหนา น้ำหนักมาก มีความยาว 40 – 50 เซนติเมตร มี 2 ชนิดคือ ชนิดสันโค้งและสันตรง ใช้จกดอกหยาบ หนา

4. เหล็กหมาด มี 2 ชนิด คือปลายแหลมและปลายแบน ลักษณะคล้าย ๆ ไขควงแต่เส้นเล็กกว่าและมีด้ามไม้จับขนาดเหมาะสมมือ ทั้งเหล็กและด้ามยาวประมาณ 8 นิ้วปลายแหลมใช้เจาะรู ร้อยเส้นดอกหรือเส้นหวาย ปลายแบนใช้จกหรือแงะเข้าไประหว่างเส้นดอกที่สานไว้เพื่อร้อยเส้น ดอกต่างหากหรือร้อยเชือกก็ได้

5. ปากกาจับไม้ หรือจะใช้ไม้ปักยึดเพื่อใช้ในการตัดไม้ไผ่

6. หินลับมีด คือหินจากธรรมชาติไว้ใช้ลับมีดเวลามีดไม่คม

7. ตลับเมตร ใช้สำหรับวัดความยาวของไม้ไผ่ หรือผลิตภัณฑ์ โดยทั่วไปมีขนาดยาว 2 เมตร เมื่อดึงแถบเทปออกจะมีปุ่มสำหรับล็อกเทป เมื่อคลายปุ่มล็อกเทปจะม้วนกลับโดยอัตโนมัติ การใช้งานห้ามดึงเทปออกมายาวเกินกว่าขีดที่กำหนด

8. แผ่นเหล็กเจาะรู สำหรับเสียบไม้ไผ่และหวาย เป็นแผ่นเหล็กเจาะรูตรงกลางสำหรับสอดไม้ไผ่หรือหวายเพื่อให้มีลักษณะเหมือนกัน

9. มีดขูดผิวไม้ไผ่ เป็นมีดบางมีความยาวประมาณ 5 – 6 นิ้วสำหรับขูดไม้ไผ่ให้ผิวเรียบ ปัจจุบันนี้ได้มีการคิดค้นเครื่องทุ่นแรงเพื่ออำนวยความสะดวกและคุณภาพของวัตถุดิบ กองอุตสาหกรรม กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้ดำเนินการช่วยเหลือผู้ประกอบการ โดยมีการคิด เครื่องมือทุ่นแรงที่ใช้ในการจักสาน ดังนี้

1. จาปาผ่าไม้ไผ่ เป็นอุปกรณ์ผ่าไม้ไผ่ให้เป็นชิ้นเท่าๆ กัน จำนวนใบมีดมีตั้งแต่ 6 – 14 ใบ ผ่าผ่าไม้ไผ่ได้ตั้งแต่ 6 – 14 ชิ้นต่อครั้งขึ้นอยู่กับจำนวนใบมีดใช้กับไม้ไผ่เส้นผ่าศูนย์กลาง 3 – 7 นิ้ว น้ำหนัก 5 – 6 กิโลกรัม

2. เครื่องจักดอกแบบใช้มือหมุน เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการจักดอกไม้ไผ่ โดยใช้มือหมุน จักดอกได้ความหนา 0.5 – 2.5 มิลลิเมตร จักดอกได้ความกว้าง 5 – 30 มิลลิเมตร จักดอกได้นาที ละ 20 ชิ้น เหมาะกับผลิตภัณฑ์ที่มีความยาวของไม้ไผ่ 1 – 2 ปล้อง

3. เครื่องจักดอกแบบใช้มอเตอร์ไฟฟ้า เป็นเครื่องที่ใช้ในการจักดอกไม้ไผ่โดยใช้มอเตอร์ ขนาด 1 แรงม้า จักดอกไม้ไผ่ได้ยาวทั้งลำ ความเร็วในการจักดอก 30 เมตรต่อนาที จักดอกตาม แนวนอนโดยปรับได้บางสุด 1 มิลลิเมตร เหมาะกับงานสานเช่น หลัว และเสื่อรำแพน

4. เครื่องเลื่อยกว้าง เป็นอุปกรณ์เลื่อยความกว้างของดอกไม้ไผ่ให้มีขนาดเท่าๆ กัน โดยใช้แรงดึง ใช้กับดอกไม้ไผ่ความยาว 1 ปล้องเลื่อยดอกไม้ไผ่ได้ความกว้างสม่ำเสมอและปรับขนาด ได้ตั้งแต่ 1 – 20 มิลลิเมตรเหมาะกับงานจักสานที่ต้องการความละเอียด

5. เครื่องเลียดบาง เป็นอุปกรณ์เลียดความหนาของดอกไม้ไฟให้ได้ขนาดใช้กับดอกไม้ไฟ ความยาว 1 ปล้อง เลียดดอกไม้ไฟให้มีผิวเรียบและปรับขนาดตั้งแต่ 0.2 – 2 มิลลิเมตร เหมาะกับงานจักสานที่มีความละเอียด

6. เครื่องเลียดหวาย ไม้ไผ่กลม เป็นอุปกรณ์ที่ใช้เลียดหวายโดยใช้แรงดึง เลียดผิวหวาย ได้ขนาดเท่ากัน ปรับใบมีดให้เลียดหนา-บาง ได้ เหมาะกับงานที่ต้องการความละเอียด

7. กบ เป็นเครื่องทุ่นแรงอย่างง่ายที่ช่วยในการจักดอกเส้นสั้น เหมาะสำหรับผลิตภัณฑ์ขนาดเล็กๆ เช่น เข่งปลาตู ลักษณะกบคล้ายกบไสไม้ ไสได้รวดเร็ว เส้นดอกริมขนาดบางสม่ำเสมอ มีใช้กันมากในภาคตะวันออก

การทำผลิตภัณฑ์จักสาน

การจักสานคือการนำวัสดุประเภทเส้นใยเหนียวยาว มาแยกย่อยให้ได้ขนาดตามที่ต้องการ และนำมาขึ้นรูปด้วยการถัก ทอ ให้เป็นรูปแบบผลิตภัณฑ์โดยการขัดกันของวัสดุตามกรรมวิธีต่างๆ

จัก คือ การนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือริ้วเพื่อความสะดวกในการสาน การจักโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับวัสดุแต่ละชนิดซึ่งมีวิธีการเรียกที่แตกต่างกันออกไป วัสดุที่นำมาจักเป็นเส้นเป็นริ้วนั้นถ้าเป็นไม้ไผ่ หรือ หวาย เรียกว่าดอก การจักดอกเป็นงานขั้นแรกที่สำคัญในการทำเครื่องจักสานเพราะลักษณะของดอกจะต้องประสานกับลวดลายและรูปทรงของเครื่องจักสาน

สาน คือ ขั้นตอนที่สำคัญของการทำเครื่องจักสานถัดจากการจัก การสานถือได้ว่าเป็นกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์มนุษย์พัฒนาการสานเพื่อตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยขึ้นมาเป็นภาชนะ⁵

ลักษณะของลายสาน

ลายสาน เป็นหัวใจของงานจักสาน ผลิตภัณฑ์ทุกชนิดที่ประกอบกันขึ้นมาย่อมมีแม่ลายเป็นตัวประสาน โดยเริ่มต้นด้วยแม่ลายจากลายพื้นๆ ที่ง่ายที่สุดไปจนถึงลายที่วิจิตรพิสดาร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดและขนาดของผลิตภัณฑ์การแบ่งประเภทของลายสานแบ่งได้ดังนี้

ลายขัด เป็นวิธีการสานแบบพื้นฐานที่เก่าแก่ที่สุด ลักษณะของลายขัดเป็นการสร้างแรงยึดระหว่างดอก ด้วยการขัดกันเป็นรูปมุมฉากระหว่างแนวตั้งกับแนวนอน โดยใช้ดอกยืนหรือดอก

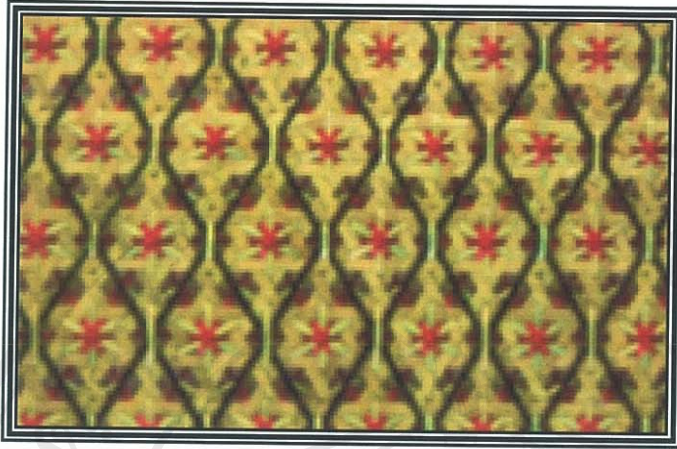
⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9 – 10.

แนวตั้งหรือตอกยื่นสอดขัดกับตอกแนวนอน โดยยกขึ้นเส้นหนึ่งข่มหรือขัดลงเส้นหนึ่งสลับกันไปอย่างทีเรียกว่า ลายหนึ่ง จากลายหนึ่งได้พัฒนามาเป็นลาย สอง ลายสาม และลายอื่นๆ ที่ยังคงรักษาลักษณะการสอดและการขัดกันเช่นเดิม แต่ใช้เส้นตอกในแนวตั้งและแนวนอนมากกว่าหนึ่งเส้น และสอดขัดกันให้สลับไปสลับมาเกิดเป็นลายสอง ลายสามและลายอื่นๆ อีกมาก ลายชนิดนี้ใช้สานเครื่องจักสานได้หลายชนิด และมักใช้ร่วมกับลายชนิดอื่นเพื่อให้ได้รูปทรงตามต้องการ ลายชนิดมีลักษณะดังรูปที่ 3 - 1

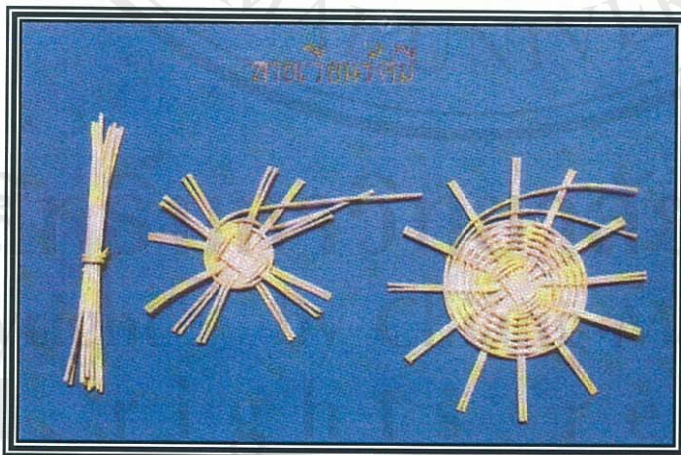
รูปที่ 3-1 การสานลายขัด

ลายทแยง เป็นวิธีสานที่ใช้ตอกสอดขัดกันในแนวทแยง ไม่มีเส้นตั้งและเส้นนอนเหมือนลายขัด แต่จะสานสอดขัดกันตามแนวทแยงเป็นหกเหลี่ยมต่อเชื่อมกันไปเรื่อยๆ คล้ายรวงผึ้ง ลายชนิดนี้จึงมักสานโปร่ง เช่น ลายตาแข่ง ลายชะลอม ลายหัวส้ม ลายเกี๋ยงเต่า และลายเฉลว ลายชนิดนี้มักใช้สานภาชนะโปร่ง เช่น ข่ง ชะลอม หรือใช้สานประกอบกับลายอื่น เช่น สานเป็นส่วนบนของหมวก หรือหัวส้ม เพราะสามารถสานกระจายออกจากศูนย์กลางได้ดีก่อนที่จะสานลายขัดหรือลายอื่นประกอบเป็นส่วนบนของเครื่องจักสาน ลายทแยงมีลักษณะดังรูปที่ 3-2

รูปที่ 3-2 การสานลายทแยง

ลายขดหรือถัก เป็นการสานที่ใช้กับวัสดุที่ไม่สามารถคงรูปอยู่ได้ด้วยตนเอง เช่น หวาย ย่านลิเภา ปอ ผักตบชวา วัสดุเหล่านี้ต้องสานด้วยการขดหรือถัก ได้แก่ การถักเป็นเส้นแล้วขดเป็นวงกระจายออกจากศูนย์กลางแล้วถักเชื่อมกันเป็นชั้นๆ ให้ได้รูปทรงตามต้องการ หรือสานโดยใช้วัสดุอื่น เป็นโครงก่อน แล้วถักหรือสานพันยึดโครงเหล่านั้นให้เป็นรูปทรงตามโครงสร้างที่ขึ้น ลายขดหรือลายถักมีลักษณะดังรูปที่ 3-3

รูปที่ 3-3 การสานลายขดหรือถัก

ลายอิสระ เป็นการสานที่ไม่มีแบบแผนตายตัว ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้สานที่จะคิดประดิษฐ์ขึ้นเองให้สอดคล้องกับความต้องการของตน ลายประเภทนี้มักสานขึ้นตามความต้องการของผู้สาน และแบบแผนที่สืบทอดกันมาในแต่ ละท้องถิ่น เช่น การสานของเล่นด้วยใบตาล ใบลาน ใบมะพร้าว เป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ปลาตะเพียน ตั๊กแตน นก หรือสานเป็นของเล่นประเภทเครื่องประดับของเด็ก เช่น สานเป็นเข็มขัด แหวน กำไล

ประวัติและความเป็นมาของการสานเสื่อรำแพน ตำบลสะแกกรัง บ้านทำดินแดง

ป่าไผ่ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในตำบลสะแกกรัง เกิดจากการที่คนในสมัยก่อนปลูกเพื่อจับจองที่และเป็นเครื่องบอกอาณาเขตของตน โดยเฉพาะบ้านทำดินแดงมีป่าไผ่ถึง 476 ไร่ชาวบ้านในแถบนี้ นำไม้ไผ่มาสานเป็นภาชนะเพื่อใช้สอย ในชีวิตประจำวัน และได้มีการสานเสื่อรำแพนเพื่อใช้เป็นฝาบ้าน ฝาเพดานเพื่ออยู่อาศัยตั้งแต่สมัยแรกๆ จนกระทั่งมีคนต่างถิ่นมาพบเห็น จึงมีการว่าจ้างติดต่อบริษัทและนำไปเผยแพร่จนเสื่อรำแพนบ้านทำดินแดงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก การขายในระยะเริ่มแรกมีพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้าน และใครที่ผลิตแล้วต้องการก็วางไว้ที่หน้าบ้าน ใครผลิตมากก็ขายได้มากไม่มีการกำหนดราคา โดยพ่อค้าที่มารับซื้อเป็นผู้กำหนดราคาและกดราคามาก จึงเริ่มตั้งเป็นกลุ่มสตรีอาสาจักสานบ้านทำดินแดงเมื่อปี พ.ศ. 2540 โดยกรมพัฒนาชุมชนให้ทุนเริ่มแรก 50,000 บาทและใช้พื้นที่ของหมู่บ้านเป็นที่ทำการของกลุ่มเนื่องจากที่ดินมีพื้นที่ไม่มากพอที่จะสร้างอาคารทำการของกลุ่ม ทางญาติของ นางพิมพ์ (น้อย) อินทรภักษ์ คนในหมู่บ้านซึ่งมีสามีเป็นชาวต่างประเทศที่มีฐานะดีเห็นความตั้งใจจริงของกลุ่มจึงบริจาคที่ดินจำนวน 1 ไร่ เพื่อสร้างอาคารสำนักงานในปี พ.ศ. 2543 และทางราชการได้สนับสนุนงบประมาณโดยให้งบมิยาซาวาเป็นเงิน 180,000 บาท จึงสร้างอาคารขนาดกว้าง 15 เมตร ยาว 20 เมตร อาคารด้านหน้าเป็นพื้นที่โล่งใช้สำหรับการรวมกลุ่มจักสานและการจัดกิจกรรมนอกประสงค์ของกลุ่ม ทางด้านหลังอาคารกันเป็นห้องไว้สำหรับเก็บเสื่อเพื่อรอการจำหน่าย การบริหารงานในระยะแรกประสบปัญหาขาดทุนตั้งแต่ 4,000 – 10,000 บาทต่อปี สาเหตุเพราะการบริหารจัดการกลุ่มยังไม่ได้เท่าที่ควรให้เหรียญกษาปณ์บริหารจัดการด้านการเงินแต่เพียงผู้เดียว แคนางประมวล สิงห์ทราย ประธานกลุ่มคนปัจจุบันได้คิดเปลี่ยนวิธีการบริหารจัดการใหม่โดยมีการเลือกคณะกรรมการ 9 คนมาช่วยกันพิจารณาและบริหารจัดการ โดยกรรมการทั้ง 9 คนแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบเป็น 4 ส่วนดังนี้

1. การรับซื้อเสื่อรำแพนของกลุ่ม มีกรรมการ 3 คน เป็นผู้รับผิดชอบแต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการของกลุ่มทั้ง 9 คน

2. การออกงานแสดงสินค้าเพื่อเผยแพร่ติดต่อผ่านประชาสัมพันธ์กลุ่มและให้ประธานกลุ่มเป็นผู้อนุมัติ

3. การจัดจำหน่าย มีกรรมการ 3 คนเป็นผู้รับผิดชอบและต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการทั้ง 9 คน

4. การดูแลด้านการเงิน ประธานกลุ่มจะเป็นผู้เก็บรักษาเงิน โดยการเบิกจ่ายเงินกระทำร่วมกันกับเหรัญญิกและรองประธานกลุ่ม

วิธีการบริหารงานในปัจจุบันที่ประสบความสำเร็จคือ ถ้าสมาชิกกลุ่มผลิตเสื้อราแพนเสร็จแล้วขายให้กับทางกลุ่มสมาชิกจะได้รับเงินจากการขายทันที ทำให้สมาชิกมีขวัญและกำลังใจในการผลิตเสื้อราแพนเพราะผลิตเสร็จสามารถรับเงินได้ทันที เพียงแต่สมาชิกต้องจ่ายเงินค่าบำรุงกลุ่ม ผืนละ 1 บาทต่อเสื้อที่ขาย และเงิน 1 บาทที่เก็บได้นี้ จะมีการจัดสรรเป็นทุนสำรองและปันผลให้กับคณะกรรมการที่ทำงานโดยสมาชิกกลุ่มทุกคนเห็นชอบ จากการบริหารจัดการที่ดีทำให้ปัญหาด้านการขาดทุนในอดีตหมดไป ปัจจุบันนี้ทางกลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนเพิ่มขึ้น โดยมีเงินทุนหมุนเวียนเพื่อรับซื้อผลผลิตของสมาชิกกลุ่มและไว้สำหรับการกุศลสาธารณะถึงเดือนละ 52,000 บาท

ในปัจจุบันนโยบายรัฐบาลส่งเสริมสินค้า หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ทำให้เสื้อราแพนของบ้านท่าดินแดง เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายทางจังหวัดอุทัยธานีได้นำสินค้าของกลุ่มโฆษณาผ่านทางระบบสารสนเทศของจังหวัดอุทัยธานี ทำให้มีผู้สนใจติดต่อสั่งซื้อเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการทำผ้าแพดาน ผั้ว กั้นห้อง และตกแต่งห้องประชุม ห้องอาหารของรีสอร์ทและโรงแรมต่าง ๆ ทั้งในตัวจังหวัดอุทัยธานีและต่างจังหวัด

การสานเสื้อราแพน

1. กรรมวิธีในการสานเสื้อราแพนเริ่มจากการตัดไม้ไผ่สีสุกที่มีอยู่มากในตำบลสะแกกรัง การตัดไม้จะให้สั้นหรือยาวขึ้นอยู่กับขนาดของลำไม้ไผ่แล้วนำมาเลื่อยเป็นท่อนๆ ขนาดประมาณ 50-60 เซนติเมตร คักรูปที่ 3-4 ในการเลื่อยไม้ออกเป็นท่อนๆ นั้น ถ้าทำแล้วจักไม้ทันทีต้องนำไม้ไผ่แช่น้ำเพราะถ้าไม้ไผ่แห้งจะเหนียวและจักไม่ได้ และการนำไม้ไผ่แช่น้ำนั้นป้องกันมอดไม้ไผ่ทำให้ไม้ไผ่ที่ใช้ในการจักสานมีอายุการใช้งานนานขึ้น คักรูปที่ 3-5

รูป 3-4 การนำไม้ไผ่เลื่อยเป็นท่อนๆ

รูปที่ 3-5 การนำไม้ไผ่มาแช่น้ำเพื่อป้องกันมอดและไม้ไผ่แห้ง

2. นำไม้ไผ่ที่เลื่อยเป็นท่อน ตามขั้นตอนที่ 1 มาผ่าเป็นซีก ดังรูปที่ 3 - 6

รูปที่ 3 - 6 การผ่าไม้ไผ่

3. เกลี่ยเป็นปื้นๆ (บางครั้งก็เรียกเจียก) หมายถึงการนำไม้ไผ่ที่ผ่าแล้วตามขั้นตอนที่ 2 มา ซอยย่อยให้มีขนาดกว้าง 3-4 เซนติเมตร ดังรูปที่ 3 - 7

รูปที่ 3 - 7 แสดงการเกลี่ยไม้ไผ่

4. นำไม้ไผ่ที่เกียกแล้วมาผ่าจักเป็นเส้นๆ การจักเป็นเส้นๆ ต้องมีผ้าพันนิ้วเพื่อป้องกัน ไม้ไผ่บาด ดังรูปที่ 3-8

รูปที่ 3-8 การจักตอกเป็นเส้นๆ

5. นำตอกเป็นเส้นๆ ตากแดด ประมาณ 2-3 ชั่วโมง แต่ถ้าเป็นหน้าฝนจะใช้วิธีการย่างไฟ เหตุที่ต้องนำตอกตากแดดก่อนทำการสานเสื่อก็เพราะป้องกันไม้ไผ่หดตัว ดังรูปที่ 3-9

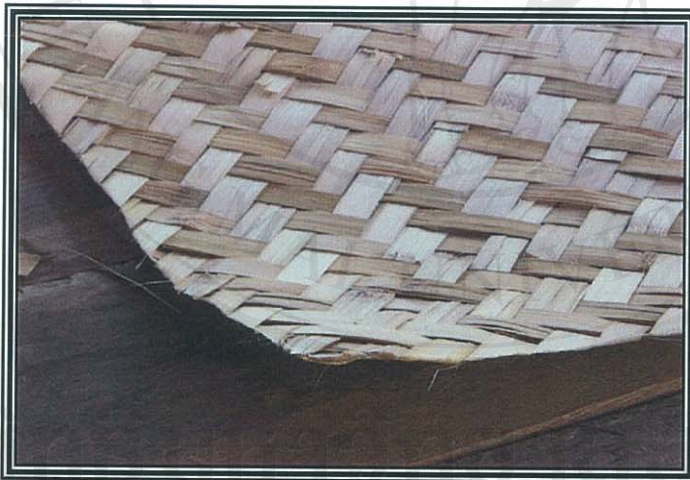

รูป 3-9 การนำตอกตากแดดเพื่อป้องกันการหดตัวในระหว่างการสานเสื่อ

6. นำตอกที่ได้มาสานลายสองให้ได้ขนาดตามที่ต้องการ ในการเริ่มต้นต้องใช้เท้าเหยียบตอกเพื่อให้ตอกแน่น และส่วนใหญ่การสานต้องมีตั้งไว้สำหรับสาน ดังรูปที่ 3-10 และหลังจากสานเสร็จต้องมีการเก็บริมดังรูปที่ 3-11

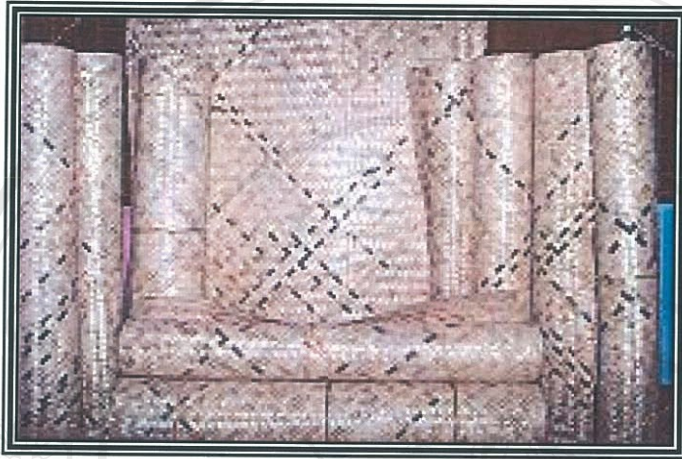

รูป 3 - 10 การขยลาย

รูปที่ 3 - 11 การเก็บริม

6. เสื่อรำแพนที่สานเสร็จแล้วจะมีลักษณะ ดังรูปที่ 3 - 12

รูปที่ 3 - 12 เสื่อรำแพนที่สานเสร็จรอการจำหน่าย

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงต้นทุนและผลตอบแทนจากการลงทุนทำเสื่อรำแพนของกลุ่มพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานบ้านท่าดินแดง โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะ คือ

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) สอบถามจากกลุ่มตัวอย่างโดยใช้คำถามแบบปลายปิดและปลายเปิด
2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) รวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือวารสาร สิ่งพิมพ์ เอกสาร รายงาน ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและจากข้อมูลออนไลน์

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามที่สร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 เป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของสมาชิกกลุ่มผลิตภัณฑ์จักสานบ้าน
ท่าดินแดง ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี ได้แก่จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การใช้
เงินทุน ปัญหาและอุปสรรคในการสานเสื่อรำแพนเป็นอาชีพ

ส่วนที่ 2 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการทำเสื่อรำแพน

ส่วนที่ 3 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ ผลตอบแทนในการทำเสื่อรำแพน

3.3 การเก็บและรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ข้อมูลที่รวบรวมได้
ทำการวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ซึ่งในการ
รวบรวมข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้วิธี

1. ประสานงานโดยตรงกับผู้ที่เกี่ยวข้องในกลุ่มผลิตภัณฑ์จักสาน ผู้ใหญ่บ้าน
ประธานกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลและแจ้งกำหนดการในการเก็บ
ข้อมูลให้สมาชิกได้ทราบอย่างทั่วถึง
2. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัน เวลา และสถานที่ที่นัดหมายจนครบจำนวน
สมาชิกที่ต้องการ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ ประมวลผล แปลความหมาย สรุปและเขียน
รายงานผลการศึกษา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved